

Komentar in karta: 2/70

SLA V168B.01 ‘vodnjak’

Vera Smole, Mojca Horvat

1. Gradivo

Za pomen ‘zaprt prostor ali posoda, navadno v zemlji, za zbiranje, shranjevanje večjih količin pitne vode’, knj. *vodnják* (á), je presenetljivo najpogosteje poimenovanje *studenc* ter redkejša njegova različica *zdenec* ter tvorjenka *studenek*; *vodnjak* se pojavlja razpršeno in samo kot dvojnica različnim drugim poimenovanjem, kar govori za novejši prevzem iz knjižnega jezika. Drugo najpogosteje poimenovanje je prevzeto *štirna* z manj pogosto moško obliko *šttern*; sledi jim prav tako prevzeto poimenovanje *štepih* z vrsto glasovnih različic, npr. *štampih*, *šttempuh*, *štambuh*. Kar nekaj poimenovanj se pojavlja le po dvakrat, to so *plunkovec*, *izviral*, *korito*, *mlaka* in prevzeto *fontana*, še več je enkratnic.

2. Morfološka analiza

studenc < **stud-e-n-ьc-b* ← **stud-e-n-ь* ‘mrzel’, kar je sorodno s **stud-ь* ‘mraz, hlad’, **stud-i-ti* ‘delati mrzlo, hladno’

studenek < **stud-e-n-ьk-ь*

studenčič < **stud-e-n-ьč-и́-b*

studenček < **stud-e-n-ьč-ьk-ь*

izkopan studenec < **jbz-kop-a-n-ь* *stud-e-n-ьc-b* ← **jbz-kop-a-ti*

‘kopati’ + **stud-e-n-ьc-b*

studenc na kolo < **stud-e-n-ьc-b* *na kol-o* ← **stud-e-n-ьc-b* + **na* ‘na’ + **kol-o* ‘kolo’

na pumpo studenec < **na (pump)-q* *stud-e-n-ьc-b* ← **na* ‘na’ +

*(pump)-a (← nem. *Pumpe* ‘črpalka’) + **stud-e-n-ьc-b*

zdenec < **stv/ud-e-n-ьc-b* ← **stu/вd-e-n-ь* (prim. **stvд-e-n-ьc-b* > hrv. *zděnac*)

štErna < *(čьstern)-a ← rom. **čisterna* < lat. *cisterna* ‘podzemni prostor, v katerega se steka kapnica’ (E ≥ i v govorih z izenačitvijo e z i pred r)

cisterna < *(cistern)-a ← nem. *Zisterne* ‘cisterna’ ← lat. *cisterna* ‘podzemni prostor za shranjevanje vode’

lešterna, nejasno, morda v zvezi s *štterna*

lucterna, nejasno, morda v zvezi s *štterna*

štera, nejasno, morda v zvezi s *štterna*

štErN < *(čьstern)-a (N ≥ n v T066; N ≥ m v T076, T089, T090, T094, T096, T163, T343) (ESSJ IV: 110–111)

štepIh < *(štepix)-b ← srvnem. *stübich*, *stubich*, avstr. bav. *Stübibich* ‘vrsta brente’ v bav. nem. izgovoru (-b- > -p-) (I ≥ u v T039, T041, T049, T050, T051 T052, T053, T331, T333, T337, T340, T415; I ≥ o v T055)

vodnjak < **vod-ьn-ak-ъ* ← **vod-a* ‘voda’

peč [pəč] < *(*pъč*)-*b* ← rom. **puču* < **putju* < lat. *puteus* ‘vodnjak’ (> furl. *poč*, it. *pozzo*) (zaradi mnogih narečnih glasovnih sprememb kratkega vokalizma je izhodiščno podobno korenskega samoglasnika za posamezne točke nemogoče določiti)

poč < *(*poč*)-*b* ← furl. *poč* ‘vodnjak’ < rom. **puču* < **putju* < lat. *puteus* ‘vodnjak’ (> it. *pozzo*)

beč [bəč] < *(*bъč*)-*b* ← rom. **buča* < **butja* < lj. lat. *buttia*, lat. *buttis* ‘sod’ (> furl. *bote*, it. *botte*)

izvirek < **jbz-vir-ъk-ъ* ← **jbz-vir-ъ* ← **jbz-vir-a-ti* ← **jbz-vbr-ě-ti* ← **jbz-* ‘iz’ + **vbr-ě-ti* ‘vreti’

izviralo < **jbz-vir-a-dl-o*

plunkovec, nejasno, morda **plun-ъk-ov-ъc-ъ*, povezano z glagolom *plunkati*, ki je izpeljanka iz **plu-ti* ‘plavati’ z vrinjenim imitativnim *-n-* kot v *plundra* (geslo *plunkati* v Snoj 2003: 457) ali morda **plunk-a-v-ъc-ъ* izpeljano iz onomatopejskega glagola **plunk-a-ti* (kot *plûnka* ‘harfa, citre’ (ESSJ IV: 62) ali morda **plunk-a-v-ъc-ъ* v povezavi s *pljuniti*, *plunkati*)

korito < **koryt-o* ‘izdolben, izrezan kos lesa’

mlaka < **molk-a* ‘luža, kotanja z blatno vodo’

bolt [bɔyt] < **bält-ъ* (prim. slov. *bolt* ‘prepad, vodna jama’) ← **bält-a-ti*, onomatopejskega izvora (ESSJ I: 33)

fontana < *(*fontan*)-*a* ← it. *fontana*, furl. *fontane* ‘vodnjak z vodometom’

pasena < *(*pasen*)-*a* ← nem. *Bassin* v bav. nem. izgovoru (*b-* > *p-*)

pumpa < *(*pump*)-*a* ← nem. *Pumpe* ‘črpalka’

štòr < *(*štòr*)-*ъ* ← bav. srvnem. **stor* za srvnem. *storre* ‘drevesni štor’ (> nem. *Storren* ‘drevesni štor’)

brunen < *(*brunen*)-*ъ* ← nem. *Brunnen* ‘vodnjak’

rezervar < *(*rezervar*)-*b* ← nem. *Reservoir* ‘rezervoar, zbiralnik za tekočino’

depožit < *(*depožit*)-*ъ* ← it. *deposito*, furl. *deposit* ‘odlagališče, shramba’

jama < **jam-a* ‘jama’

luža < **luž-a* ‘luža’

strešnica < **strěš-ъn-ic-a* ← **strěx-a* ‘strehra’

kapnica < **kap-ъn-ic-a* ← **kap-ъ* ‘del stehe, iz katerega kaplja’

mužavina < **muž-av-in-a* ← **muž-a* ‘močvirje, blato, luža’

bunar < *(*bunar*)-*ъ* ← tur. *bunar* ‘izvir, studenec’

zbel, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *pasena* v T018, *pumpa* v T022, *depožit* v T075, *jama* v T082, *luža* v T253, *strešnica* v T261, *zbel* v T285, *kapnica* v T307, *štòr* v T347, *mužavina* v T376, *bunar* v T412 in *brunen* v T415.

Leksem *cisterna* v T378 je kartiran na enak način kot druge manj pogoste oblike, prevzete prek romanskega posredovanja.

Kot enkratnici s *studen-* sta kartirana leksema *studenček* v T160 in *studenčič* v T125.

Kot enkratnica z *izvir-* je kartiran leksem *izvirek* v T116.

Kot enkratni besedni zvezi s *studenec* sta kartirana odgovora *izkopan studenec* v T229 in *na pumpo studenec* v T372.

Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *šterna* v T097, T166 in T194, *studenec* v T312, *bolt* v T158, *vodnjak* v T208 in T347, *rezervar* v T304 in zveza *studenec na kolo* v T372.

4. Uporabljena dodatna literatura

Hazler 2000

5. Primerjaj

SLA: V168A.01 *studenec* (2/69); OLA: L1027; ALE: 281; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: 4561, 4562; HJA: 168B; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Vodnjak je v zemljo vgrajena posoda za shranjevanje pitne vode oz. naprava, v katero se steka voda kot kapnica s streh skozi čistilne filtre ali podtalna voda, ki pronica iz neprepustnih zemeljskih plasti do izkopanega jaškastega (cevnega) ali kotlastega zbiralnika. Raznovrstni vodnjaki se razlikujejo po lokaciji, lastništvu in namembnosti, po času nastanka, velikosti in obliki, po načinu gradnje in gradivih, po tehniki dvigovanja vode, zemljepisni razširjenosti posameznih tipov in po izrazju. Vodnjaki so lahko v zasebni lasti, v lasti ustanov in podjetij, vaških, trških in mestnih skupnosti. Po načinu pridobivanja (dvigovanja) vode in s tem povezanih tehničnih zasnov vodnjakov nad površino jih je mogoče razvrstiti v vodnjake talnega horizonta, vodnjake miznega horizonta in vmesne vodnjake (med talnim in miznim horizontom). Lega vodnjakov je odvisna od vodnega vira. Vodnjak s talno vodo je praviloma grajen tam, kjer je *vodnjakar*, *studenčar*, *z bajalico* (enoletno dvokrako leskovo vejo) našel najmočnejši vodni tok. Vodnjaki s talno vodo imajo praviloma okrogle jaške, obzidane s kamnom (osrednja Slovenija), opeko (Prekmurje: Ravensko, Dolinsko) ali so iz betonskih cevi. Številni vodnjaki so v bližini izvira (studenca).

Arhitektonsko so različno oblikovani. Vodnjaki, ki se napajajo s kapnico, so praviloma zgrajeni v bližini stavb, najpogosteje ob stanovanjskih hišah, da je manj možnosti za onesnaženje vode – poznani so hišni, grajski, samostanski, vaški, trški, mestni in poljski vodnjaki.

Prim.: Hazler 2000a; Hazler 2000b

7. Skica

